

ТМ	Г. XXX	Бр. 3	Стр. 387 - 404	Ниш	јул - септембар	2006.
----	--------	-------	----------------	-----	-----------------	-------

UDK 316.322:502.2

Оригинални научни рад
Примљено: 05.01.2006.

Ендрју Добсон
Отворени универзитет
Милтон Кејнси (Велика Британија)

ГЛОБАЛИЗАЦИЈА И ЖИВОТНА СРЕДИНА: ОД ЛОКАЛНОГ ЈЕЗИКА ДО ГЛОБАЛНЕ ГРАМАТИКЕ

Резиме

Глобализација представља савремени друштвени феномен који се исказује у различитим појавним облицима. Углавном се у разматрањима о глобализацији говори да је животна средина основни индикатор другог лица глобализације – њене асиметричности и недоследности. Животна средина не мора бити нужно жртва глобализације као што је то до сада био случај. Она може бити "оружје" глобализације на начин да се локалне идеје заштите животне средине "глобализују" и тако претворе у опште идеје. Препреке оваквом одређењу и практичном редефинисању глобализације налазе се, пре свега, у доминантној светској позицији и хегемонији које поседују Сједињене америчке државе. Глобализација, схваћена као "глобална граматика", као заједница равноправних, једнако одговорних нација и појединаца, допринела би не само заштити животне средине, већ и смањивању сиромаштва и успостављању стварног космополитизма.

Кључне речи: глобализација, животна средина, космополитизам, еколошко држављанство, глобално загревање

Еколошки напроминентнији допринос нашем разумевању глобализације је управо тај да је животна средина показатељ асиметрије глобализације. Јединство животне средине и глобализације се обично не посматра на овај начин. Уобичајено је мишљење да глобализација *угрожава* животну средину и да је стога глобализација узрок деградације животне средине. У овом чланку ја желим да представим другачији приступ, онакав који даје животној средини улогу *оружја* глобализације, а глобализацију види као пројекат у коме су

одређени локални језици претворени у глобалну граматiku. Испоставља се да је животна средина идеалан медиј помоћу кога може да се реализује овакав пројекат. То што је ово мање очигледно него што је могло да буде лежи умногоме у чињеници да су доминантне политичке снаге нудиле заводљиву али и нетачну слику глобализације. Ове елите заступају прву од две конкурентне идеје глобализације. Ова идеја представљена је у оквирима *међузависности* држава у пост-вестфалском свету глобализације. Термин "међузависност" садржи основни однос узрока и последице како државе крче свој пут кроз свет глобализације, "преговарајући" за добит где је то могуће, али таквим преговорима у којима постоји свест да ни једна држава не може да очекује да буде поштеђена од мањих или већих реципрочних последица активности других држава.

Глобализација по Дејвиду Хелду

У научним круговима овај приступ су енергично заступали теоретичари као што је Дејвид Хелд. Овде наводим један од најновијих описа глобализације, у коме Хелд глобализацији придаје четири карактеристике:

"Прво, она укључује ширење друштвених, политичких и економских активности преко политичких граница, регија и континента... друго, глобализацију означава растућа мрежа трговачких канала, инвестиција, финансија, културе итд. Треће, глобализација може бити одговорна за убрзавање глобалних интеракција и процеса, као што су еволуција светских система транспорта и комуникација убрзавајући размену идеја, роба, информација, капитала и људи. И четврто, њу чини појачани утицај светских интеракција и процеса, тако да ефекти удаљених догађаја могу бити веома значајни, а крајње локална дешавања могу имати огромне глобалне последице. У овом случају, границе између домаћих и иностраних дешавања постају бледе. Укратко глобализација се може представити као проширени, интензивирајући, убрзавајући и растући утицај светских међуповезаности (Held, 2002: 60-61)."

Језик који представља овакав сјај глобализације заслужује нешто више пажње пошто исправно увиђа, представља и пре свега производи "међузависни" став глобализације који тренутно доминира у политичким дебатама – став за који верујем да није адекватан. Да размотримо четири карактеристике које Хелд идентификује једну по једну.

Он прво говори о "ширењу" активности преко политичког, друштвеног па чак и географског простора за који смо претходно мислили да, можда, имају своје крајње границе. Остављајући по страни примедбу да су ова ширења константна одлика друштвене и

економске историје, посебно у периодима империја, термин "ширење" нас асоцира на надувавање балона при чему се цела површина балона једнако и истовремено шири. Вратићу се на мане оваквог начина описивања једне од карактеристика глобализације када завршимо разматрање алтернативног става.

Друго, Хелд говори о "растућој величини мрежа трговачких канала, инвестиција, финансија, културе итд". Још једном, термини "мрежа" и "токови" представљају веома специфичну политичку имажинацију, у којој су политички учесници свих типова (међу којима није направљена никаква разлика) кључне тачке једног међуповезаног простора, између којих роба, новац и људи "теку" на начине и у смеровима утврђеним неодређеним "ширењем" наведеним у првој карактеристици. И на мреже и токове вратићемо се касније на кратко.

Треће, Хелд говори о глобализацији користећи термине "интеракције и процеси" који убрзавају и преузимају шира подручја политичког, друштвеног и економског деловања. "Интеракције" су, наравно, двоструке и мултилатералне везе између приближно једнаких ("међузависних") партнера пре него доминантних и подређених учесника, а "процеси" су оне ствари које одржавају друштвену машину добро подмазаном и исправном. Још једном језик који Хелд користи чини се безбедним – чак неутралним – али у ствари изражава и ствара веома специфичан (идеолошки) став о томе шта чини глобализацију.

На крају Хелд говори о начину на који глобализација доприноси рушењу простора, наводећи да догађаји који су удаљени од посматрача могу имати значајан утицај, како се чини диспропорционалан од удаљености где се догодио. Границе између "домаћег" и "глобалног" постају нејасне, и све ово (мислим на рушење простора и на остале три карактеристике о којима Хелд говори) представљено је у преносном смислу који доминира у овој дефиницији глобализације – оној о "светској повезаности".

Критика Хелда

Оно што недостаје у Хелдовом опису глобализације јесте унутрашња асиметрија. "Политичке заједнице", пише Хелд, "су утврђене у комплексе структура испреплетаних сила, процеса и покрета (Held, 2002: 61)." Лако је претерати са комплексношћу и посебно је лако претеривати са испреплетаношћу. Упоредите Хелдов поглед са мишљењем индијског еколога Вандане Шиве:

"Глобално у доминантном дискурсу јесте политички простор у коме одређено доминантно локално тражи глобалну контролу, и ослобађа себе од локалне, националне и међународне уздржаности.

Глобално не представља универзални људски интерес, оно представља одређене локалне и ограничене интересе који су глобализовани кроз простор сопственог домаћаја. Седам најмоћнијих држава, Г-7, диктирају глобалне послове, али интереси који их воде остају себи-чни, локални и ограничени. (Shiva, 1998: 231)."

Хелд говори, запамтили смо, да границе између домаћих и међународних послова бледе. Шива истиче да ту бледост не доживљава свако на исти начин. Хелд нам говори да "ефекти удаљених догађаја могу бити веома значајни, а крајње локални развој може имати огромне глобалне последице." Шивина кључна корекција је да само "локални развоји" држава или других друштава која имају могућност да глобализују имају глобалне последице. Шива то објашњава на овај начин:

"Појам 'глобално' олакшава свој искошени поглед на заједничку будућност. Изградња глобалног окружења сужава могућности Југа док их увећава Северу. У свом глобалном домету, Север постоји у Југу, али Југ постоји сам у себи, пошто он нема глобални домет. Према томе, Југ може *једино* да постоји само локално, док Север постоји глобално (Shiva, 1998: 223)."

Глобализација је, по овом схватању, један асиметричан процес у коме нису само богатства неједнако подељена, већ где је и сама могућност "бити глобално" неизбалансирана.

Имајући ово у виду, неадекватност четири карактеристична погледа Хелда на глобализацију постају видљива. Прво, метафора о "ширењу" коју он заступа не успева да објасни начин на који социјалне, политичке и економске активности прелазе границе само у једном правцу. Истинитије је него што је то одувек било да "ако Америка кија остатак света оболи од прехладе, али Бангладеш може да навуче вирусну упалу плућа а да се то уопште не осети у Сједињеним Америчким Државама. Југ, као што Шива каже, може једино да егзистира локално, а правац кретања глобализације је према томе од моћних ка слабима. Изузетак је правило миграције из сиромашних ка богатим земљама, људи који покушавају да побегну од једно-мерне економске и политичке глобализације која им је наметнута. Други изузетак су догађаји од 11. септембра 2001. године. О оба ова изузетка говорићу нешто касније (постоји и трећи, који нећу опширније да коментаришем: у четвртој, узастопној години, због отплате дуга, више капитала је напустило Латинску Америку 2002. године него што је у у њу ушло).

Друго, описивати кретање "трговине, инвестиција, финансија (и) културе" појмовима "мреже" и "токови", као што то чини Хелд, је погрешно. Узмите, за пример, начин на који Светска трговинска организација (WTO) функционише. На састанку у Катару 2001. године, председник владе Катара је отворио преговоре говорећи да, иако

прихвата либерализацију светске трговине, примећује да 80% становништва света троши 15% светских ресурса а да 20% користи 85% истих." Овај однос показује да су плодови глобализације неуједначено расподељени, али имајући у виду примедбу коју сам учинио раније, то није толика неуравнотеженост трговине коју ја желим да нагласим, већ системски дисбаланс у условима преговарања. У складу са тим ту *нема* дисбаланса у условима за преговарање, као што је то СТО спремна одмах да укаже. То је због тога што СТО поносно проглашава да су одлуке организације доносене консензусом. То је много правичније од простог већинског система гласања каже СТО, пошто чак и најмањи и најслабији учесник у преговорима може да заустави споразум кроз ефикасно право на вето. Стварност је, наравно, другачија. Већина основних теорија игара показује да консензус при доношењу одлука једино функционише на начин да СТО на томе инсистира када су сви учесници подједнако моћни. Као што СТО примећује сама за себе, иако "нема свака земља исту преговарачку позицију". У случајевима када владе одбију да дођу на седнице одбора СТО наставља да тај чин објашњава прилично злокобно, да "такве владе морају бити убеђене да ће добити нешто заузврат". Кључно питање јесте: у свету једносмерне глобализације шта можете да понудите државама које већ све поседују? Шта можете да понудите Сједињеним Америчким Државама, на пример, ако оне одбију да играју лопту са осталима: Одговор, као што је то садашња Бушова (Модел 2) администрација радосно признала, јесте ништа. Сједињене Америчке Државе су у таквој пре-доминантној снажној позицији, да не морају да размишљају кроз појмове преговарања и партнерства. Коначно, описивати СТО као "чвор" у "мрежи" мултилатералних "токова" "трговине, инвестиција, и финансија" је као говорити о глобализацији у појмовним карактеристикама које можда *желимо* да она има пре него што их она заиста *има*.

Трећа карактеристика глобализације, за Хелда, јесте да она "убрзава размену идеја, роба, информација, капитала и људи". Хелд пропушта да укаже да је већина ових облика размене само у једном правцу - у таквом обиму, заиста, да "размена" у свом смислу мултиусмерности јесте погрешна реч за описивање ове појаве. Узмимо за пример људске миграције. За неке, простор значи нешто што је савим избрисано, као што су и средства преласка (физичка и виртуелна) све бржа и при руци. За друге, простор је оно што их окружује – нејасан, материјалан, отпоран. Поглед Зигмунта Баумана на "проблем људи" под глобализацијом је сигурно ближи суштини него што је то становниште Дејвида Хелда.

Као и сва друга позната друштва, постмодерно, потрошачко друштво је стратификовано. Једно друштво је могуће разликовати од другог на основу критеријума по којима они стратификују своје чла-

нове. Критеријум по коме је неко на "високом положају" или је " доле ниско" је заснован у потрошачком друштву на њиховом степену покретљивости – њиховој слободи да бирају где ће бити. (Bauman, 1998. стр. 86)

По Баумановом схватању глобализације постоји први и други свет, становници се разликују по својим способностима да путују простором када то они желе:

"За становнике првог света – увећани космополитски, екстра-територијални свет глобалног бизнисмена, глобалног менаџера у култури или глобалног професора, рампе на државним границама су спуштене, као што су растављене за светску робу, капитал и финансије. За становника другог света, зидови подигнути од стране имиграционих контрола, закони о боравишту и политике "чистих улица" и "нулте толеранције" расту високо; ровови их одвајају од места њихових жеља и њихови снови о спасењу све брже тону, док сви мостови, при првом покушају да их пређу, постају покретни мостови и измичу им под ногама. Први путују слободно, уживају у свом путу (поготово ако путују првом класом или приватним авионом), наговорени или поткупљени осмесима и отвореним рукама када стигну на своја одредишта. Други путују скривени, често илегално, понекад плаћајући много више за препуно потпалубље смрдљивог, мора недостојног, брода него што други плаћају за бизнис класу – намрштени су, и, ако немају среће, када стигну буду ухапшени и одмах депортовани (Bauman, 1998. стр. 89)."

То није "ширење" "идеја, робе, информација, капитала и људи", већ *преливање*, и то стално у једном смеру. Чак и повремено феномен који изгледа као да се креће у другом смеру завршава се тако да се може изразити у терминима Баумановог политичког и културног простора првог света – Bollywood, на пример.

Што су дубљи ровови и што су виши зидови који раздвајају покретне од непокретних, и што смо све више навикнути да видимо како те препреке постају чвршће то смо више задивљени када су оне пробијене. Ово је једна од вечних истина о нападу на Куле Близнакиње у Њујорку септембра 2001, представљена у завршним стиховима песме "Судар двоје" миленијумског песника Сајмона Армитаж:

VI

*Кроз нишан сада пратимо
магличасти траг сваке авионске путање
које просецају плаво јутро попут вијугаве
мисли.*

VII

*А стара завера
носи чудну будућност
како се путнички авион наставља на пословни комплекс*

VIII

*Али много пре свитања тог
када се исти тај комплекс уздизао
да у свој својој слави и величини небо запара,
супротност се стварала.*

IX

*сила још увек годинама и миљама далека,
ипак стрмоглаво јурећи напред, фиксирана на
правцу судара.*

X

*А онда су се време и простор
скупили, и каква год да је даљина
држала ове светове одвојеним тренутно се истањила.*

XI

*И тада, камере су забележиле
тренутке милости
пре обесног контакта у коме су се земља и
небеса спојили.*

Ово скупљање времена и простора о чему је реч у строфи X је опште место првог света, али *посета* првом свету је, до данас, јединствено искуство. Ово је било подмукло кршење првог закона глобализације: путовање је дозвољено само у једном правцу.

Биће упамћена задња карактеристика Хелдовог погледа на глобализацију, која обухвата мисао да "појачани утицај светских интеракција и процеса" значи да "ефекти удаљених догађаја могу бити веома значајни, а крајње локална дешавања могу имати огромне глобалне последице". Већ сам раније истакао Шивин одговор на ту тврдњу и чини ми се да је то и прави одговор. Њен аргумент је да док неке земље могу да буду локалне *и* глобалне већина ће увек бити локалне: "У свом глобалном домету, Север постоји у Југу, али Југ постоји сам у себи, пошто он нема глобални домет. Према томе, Југ може *једино* да постоји само локално, док Север постоји глобално (Shiva, 1998: 23)".

Бауман нуди милозвучан одјек ове мисли:

"Упоредо са растућим планетарним димензијама бизниса, финансија, трговине и протока информација, 'локализовани' процес сређивања простора је покренут. Између ова два међусобно повезана процеса постоји јасна разлика егзистенцијалних услова читавих популација и различитих сегмената сваке од популације. Оно што је глобализација за једне то је локализација за друге. Што је за неке знак нове слободе за многе друге ово представља незвану и сурову судбину... Ефекти тог новог услова су радикално неједнаки. Неки од нас постају потпуно искрено 'глобалисти'; неки су фиксирани у сво-

јој 'локализацији' – стање које није ни пожељно нити дуготрајно у свету у којем 'глобалисти одређују тон и састављају правила игре живота' (Bauman, 1998: 2)."

Све у свему све док схватамо глобализацију као заводљиве, подједнаке услове мрежа, процеса и међуповезаности никада нећемо моћи да разумемо њене стратификоване и неједнаке аспекте. Кључна ствар коју треба имати на уму је да "постоји поларизација у расподели богатства на глобалном нивоу, диференцијална еволуција неједнакости међународних прихода и значајан пораст сиромаштва и беде на светском нивоу и у већини земаља како развијених тако и неразвијених (Кастелс, 2001: 352)". Или детаљније:

"У последње три деценије у глобалном приступу присутна је растућа неједнакост и поларизација у прерасподели богатства. Према подацима из УНДП-овог *Извештаја о људском развоју* из 1996. године, само је 5 од укупно 23 билијарди америчких долара глобалног укупног друштвеног производа из 1993. године потицало из развијених земаља иако су оне чиниле скоро 80% укупне популације. Најсиромашнијих 20% укупне светске популације доживело је пад својих прихода са 2.3% на 1.4% у последњих 30 година. У међувремену, приходи најбогатијих 20 процената популације порасли су са 70% на 85%. Ово је удвостручило однос прихода најбогатијих на штегу најсиромашнијих од 30:1 на 61:1 (Кастелс, 2001: 351)."

Ови детаљи су довољан доказ да је језик "подела и преговора" који Хелд користи да опише глобализацију ("о политичкој моћи су преговарале и поделиле је различите силе и агенције на многим нивоима од локалних до глобалних" /Held, 2002: 62/) неприкладан.

Глобализација и животна средина

Какве све ово има везе са животном средином, главним предметом овог поглавља? На почетку сам нагласио да сам ја, док су критичари типично гледали на животну средину као на жртву глобализације, желео да предложим да се на њу може гледати и као на оружје глобализације. Водећа веза за сада је да је могућност глобалног деловања неједнако расподељена. И чињенице и посматрање нас наводе да закључимо да сви они који могу и делују глобално у ствари само пројектују своје локално као свачије глобално. Моје мишљење је да је животна средина одличан медиј за остваривање оваквих пројеката и да се као такав и користи. Размислите за тренутак која би то идеална структура медија или појаве била кроз коју би се локални језик преобратио у глобалну граматику. Мора постојати локални "став" наравно, али једнако очигледно овај локални став мора бити преводив у глобалне ефекте. Другим речима, мора да се може глобализовати. Још идеалније, спровођење локалног става мора се одмах и

стално одражавати глобално, тако да се свако локално деловање увек у исто време (или "увек већ" што је постомодернистички идиом) представља као чин глобализације. Може ли икако постојати медиј или појава која може да испуни такве захтевне стандарде? Наравно да може: животна средина је медиј а глобално загревање феномен. Да објасним.

Истог месеца исте године (новембра 2001.) када су се дешавали преговори СТО у Катару о којима сам раније писао, у Маракешу су у току били преговори "Кјото протокола" о најсвежијим темама везаним за климатске промене. Сада је већ опште познато да је циљ протокола био и јесте, да се ограниче емисије шест гасова који су јасно одговорни за глобално загревање. Исход разговора у Маракешу није ни изблиза испунио захтеве покрета за заштиту животне средине, нити Међународне комисије за климатске промене, која је још 1990. предлагала да се до 2012. за 60% смање емисије гасова који стварају ефекат стаклене баште. Кјото протокол, чак и да се у потпуности испоштује, допринеће само 5.2% смањења одлажући загревање за само шест година: уместо 2094. одложено је за 2100 годину. Упркос релативно слабом договору, од 39 земаља учесница Кјото протокола из 1997. године само је 38 било у Маракешу 2001. Земља која је изашла из споразума била су Сједињене Америчке Државе. Упркос чињеници да Америка са само 5% од укупне светске популације производи на светском нивоу четвртину гасова који узрокују ефекат стаклене баште, једанаест пута више по глави становника него Кина, 20 пута више од Индије и 300 пута више од Мозамбика – упркос свему томе, Америка тврди да Кјото протокол "није фер" пошто изузима земље у развоју и делује противно америчким економским интересима.

Уместо да стане раме уз раме са остатком света, као што је то тражила од других након напада на Куле Близнакиње 11. септембра, Америка се упустила у воде фосилних горива што ће повећати емисије гасова који изазивају ефекат стаклене баште за процењених 35% (Retallack, 2001: 21). Национална енергетска политика Џорџа В. Буша претпоставља између 1300 и 1900 електрана, законске олакшице за локације за електране и рафинерије, отварање делова Националног арктичког резервата природе за експлоатацију гаса и нафте, смањење извора обновљивих горива за неких 27% и смањење федералних инвестиција за спровођење мера енергетске ефикасности.

Отворено се говори да Буш враћа услуге примљене током своје изборне кампање, многим компанијама које се баве нафтом, угљем, гасом и опремом и које су допринеле Бушовој изборној кампањи са неких 50 милиона америчких долара. Ове везе и услуге сигурно имају везе са повлачењем Америке из преговора Кјото протокола. Али оне представљају и начин живота; начин живота који је немогу-

ће водити без "увек већ" последица на људе у осталим деловима планете. Објашњавајући разлоге за напуштање Кјото протокола, Џорџ В. Буш је рекао да "је растућој популацији потребно више енергије за грејање и расхлађивање кућа и више горива за возњу аутомобила." (Bush, 2001.) Буш је имао намеру да ову изјаву представи као чињеницу, али је она пре будућа представа о начину живота. "Да загрејемо своје куће" (пре него да обучемо још један слој одеће); "да расхладимо своје куће" (пре него да отворимо прозоре); "још горива" (пре него да смањимо потрошњу горива); "да возимо своје аутомобиле" (пре него да се превозимо мање или бар на другачији начин). Ова локална представа будућности, за узврат има тренутне глобалне ефекте у свом доприносу глобалног загревања.

Овај текст о глобалном загревању објашњава како је животна средина медиј кроз који се пројекат глобализације – термин под којим се подразумева претварање локалног језика у глобалну граматику – спроводи у дело. Глобално загревање је, како му име говори, глобална појава. Али, овај Аполо 11 опис дат са удаљености од 20000 миља, не објашњава неједнаке могућности земаља да обухвате и утичу на ову појаву. Како Шива каже, неке земље могу да делају само локално, док друге могу и локално и глобално. Тренутно, ипак, постоји једна земља која има моћ да наметне своје локално виђење доброг начина живота на остатак света и том моћи засењује све остале земље – Сједињене Америчке Државе. "Америка", каже Зајудин Сардар и Мерил Вин Дејвис, "није само усамљена суперсила – она је постала *дефинишућа* сила целог света. Америка дефинише шта је то демократија, правда, слобода; шта су људска права и шта је мултикултура; ко су 'фундаменталисти', 'терористи' или једноставно шта је 'зло'. Другим речима, шта значи бити човек. Остатак света, укључујући и Европу, једноставно мора да се повинује овим дефиницијама и да прати америчко вођство (Sardar and Davies, 2002: 201)." Могуће је да овде аутори преувеличавају ствари ради реторичког ефекта, али распон и досег Сједињених Америчких Држава је сигурно неприкосновен у људској историји. Шта може боље да илуструје ову императорску моћ него оно што тренутно може са локалног језика да постане глобална грамика? Појава глобалног загревања стигла је тачно у тренутку када је "глобална" моћ била спремна и вољна да је употреби као средство које ће у крајњој линији да одреди начин на који ћемо размишљати, говорити и делати. Кроз ово, општа примедба да "Америка утиче, директно и индиректно на живот сваког појединца, заједнице и нације на планети", постаје конкретна и специфична реалност (Sardar and Davies, 2002: 58)".

У овом контексту, одлука Дејвида Хелда, да изабере Кјото преговоре као пример "координисане мултилатералне акције" коју он сматра симптоматичним и хвале достојним процесом глобали-

зације (Held, 2002: 62), неповољна је и указује на превиде његовог виђења глобализације. Сада знамо да је једнострана одлука Америке да се повуче из Кјото договора о емисији гасова који изазивају ефекат стаклене баште много значајнија за глобалну климу него мултилатерални преговори који су довели до договора. Већ сам назначио да ми се више свиђа анализа глобализације Зигмунта Баумана него Дејвида Хелда, али чак и он (Бауман) није могао да предвиди (1998) да ће могућност да се локално претвори у глобално бити тако спремно прихваћена од стране једне силе која је била у позицији да то уради. Бауман је писао да усред хаоса глобализације, "не постоји више локално које је довољно арогантно да себе назива целим човечанством, или да га цело човечанство слуша и да му се подређује када изјављује такве ствари" (Bauman, 1998: 58). Бауман је мислио да без победе Бушове администрације на изборима 2000. и без златне шансе коју им је донео напад на куле СТЦ, администрација не би могла ни да сања да настави са својим хегемонистичким планом таквом брзином.

Представио сам глобализацију као шансу коју они који могу и желе треба да зграбе, да се локално претвори у глобалне оквире, и предложио сам да је једна држава – Сједињене Америчке Државе – свесно и ефикасно зграбила ту шансу. Такође сам објаснио да је животна средина медиј кроз који се овај пројекат остварује, а глобално загревање појава која ово најбоље илуструје. Глобализација може бити представљена и као могућност да се одупре неједнакостима које су тренутно присутне. Облик отпора о коме желим овде да дискутујем назива се "космополитизам". Предложићу да је космополитизам нормативно-будаласта страна "хелдовских" описа глобализације и да су њене лоше карактеристике аналогне описима које Хелд даје у својој анализи глобализације. Илустроваћу ове тезе, још једном, на примерима животне средине.

Критика космополитизма: мање дијалога, више правде

Према Хелду, "тренутни космополитизам... изгледа да објашњава и нуди привлачно објашњење класичног зачетка припадности људској заједници пре свега, и кантовског зачетка подвргавања свих уверења, односа и праксе тесту јесу ли или нису дозвољене отворене интеракције, слободни уговори и непристрасне процене" (Held, 2002: 64). Моја најопштија примедба на ову врсту космополитизма поприма форму налога: "не почињи одатле". Као што Хелдова глобализација почиње погрешним описним премисама, тако овај космополитизам изгледа да представља погрешну форму заједнице ("људска заједница"), погрешан *modus operandi* ("непристрасност"), и погрешан политички циљ ("више дијалога и демократије"). Уместо тога

треба да се усредсредимо на специфичне заједнице основане деловањем "глобализације" (другим речима локалним деловањима са глобалним последицама); треба да препознамо да су ове заједнице на пре свега неправедне а затим слободног дијалога; да је стога лек пружити више правде пре него (или заједно са) више демократије; и да је делимично пресудно спроводити правду ефикасно. Пробаћу да све ово објасним у тексту који следи.

Дозволите ми да почне са природом космополитске политичке заједнице. Ендру Линклејтер, прокламовани преставник космополитизма, каже да је заинтересован за "друштвене везе које уједињују и раздвајају, удружују и растављају" (Linklater, 1998: 2). Он истиче да се "са успоном националне државе, издваја један идентитет и постаје средиште модерног политичког живота. За општи национални идентитет се сматра да представља пресудну друштвену везу која удружује грађане у идеалну политичку заједницу" (Linklater, 1998: 179), и жели да негира очигледно неизбежну повезаност "политичке заједнице" са државом. Стога "брига о интересима аутсајдера може да расте у једном времену и да нестане у другом: отуда је важна космополитска етика која преиспитује значај прецизних моралних ставова у оквиру националног" (Linklater, 1998: 2). Приметићемо успут прелаз са "политичког" у "морално", пошто ће ово касније бити значајно (ово је кардинална грешка космополитизма да брка моралну заједницу са политичком заједницом), али иначе, сложићемо се са Линклејтеровом одлуком да потражи политичке заједнице изван оквира државе.

Линклејтер нам нуди две врсте друштвених веза изван оквира државе. Прва је једна врста лепка која може да држи људе повезаним, каже он, "то је посвећеност отвореном дијалогу: вези која их уједињује (припаднике друштва) доприносе једнако морална посвећеност отвореном дијалогу колико и осећај пра-припадања" (Linklater, 1998: 7). Политички задатак космополитизма је стога "стварање институционалних оквира који проширују границе дијалогске заједнице" (Linklater, 1998: 7). Најчешћа критика оваквог космополитизма је да ово захтева превише уздржавања од неверице; да је "посвећеност отвореном дијалогу" безнадежно слаб кандидат за друштвени лепак у поређењу са "осећајем пра-припадања" породици, историји и култури. Моја критика има другачију форму, форму питања. Питање је: *шта ће нам отворени дијалог показати што већ и сами не знамо?* Подршка космополитизма отвореном и неприкривеном дијалогу јасно циља на слушање онога што Линклејтер и други зову "подчињени гласови" – гласови маргинализованих, искључених, оних којима је све одузето. Али космополитски позив на више дијалога је толико у центру овог програма да се може помислити да су маргинализовани, искључени и они којима је све одузето били потпуно неми.

Ипак они то нису били. Бар знамо да им је све одузето, да су маргинализовани и искључени (по нашој сопственој процени) у супротном не би били одређени као такви.

А имамо и много конкретних примера за ово. Знамо, на пример, да су два острва која су припадала пацифичком народу Кирибати ишчезла (видети *Environmental News Network*) када је ниво мора порастао, и знамо готово сигурно да је овај пораст нивоа мора делимично изазвало и глобално загревање. Такође знамо да је Савез малих острвских држава настао како би могло да да глас, између осталог и о томе да су ове државе забринуте због ефеката глобалног загревања које прети да угрози скоро 40 острвских држава. Дијалог у који су се упустили (њихово представљање пред генералном скупштином Уједињених Нација на пример) можда није био толико "слободан и отворен" како би космополисти желели, али је био довољно слободан и отворен да омогући да нам кажу, бар у домену глобалног загревања, да верују да треба предузети акције вођене принципом "заједничке али прерасподељене одговорности" (видети Савез малих острвских земаља). Овај принцип је заснован на препознавању да неке земље, више од других, доприносе глобалном загревању и стога треба да преузму већу одговорност у акцијама које спречавају негативне последице. Ово је потпуно супротан став од става Џорџа В. Буша да је то свачија одговорност: "Ово је изазов који захтева 100% труда; нашег и остатка света" (Bush, 2001).

Не знам шта би то још дијалог могао да нам каже осим ових супротних позиција. Космополитска усредсређеност на дијалог води да Линклејтер сматра да је "исправно друштво оно које препознаје и дозвољава да сви његови чланови имају право гласа, да причају из своје перспективе" (Linklater, 1998: 96). Али мале острвске државе не желе више да причају. Оно што оне желе је да они који узрокују глобално загревање смање свој лични утицај на глобалну животну средину.

Мисао да је исправна стратегија да омогућимо делање са оним што већ имамо, у смислу дискурских позиција, је имплицитно присутна у космополитском препознавању да је увид у све могуће информације ионако немогућ: "Акцент на праву гласа других наглашава потешкоћу (или у крајњој линији немогућност) уласка у чисто дијалогске односе у којима побеђује једино снага најбољег аргумента. Дијалогске заједнице никада не могу да буду сигурне да су превазиђене све препреке да се отвори разговор" (Linklater, 1998: 99). Ипак, нормативна космополитска усредсређеност на дијалог је тако чврста да јој се, попут оне играчке са округлим дном која никако не може да се преврне, увек враћа. Стога Линклејтер каже: "Када би друштва била лично испуњенија и неспособна да чине зло једна другом, онда би се границе моралних заједница спојиле са границама

стварних политичких заједница, али је стварност сасвим различита и друштва су неизбежно увучена у сложене дијалоге око принципа међународне коегзистенције (Linklater, 1998: 85)." Али зашто скакати са "злог" на "дијалог"? Зашто не направити прелаз на прерасподелењу и обновљену правду?

Још једном, нешто што изгледа као моје лично мишљење пробија се да изађе из Линклејтерове представе космополитизма, с обзиром да укључује: "Примарна је дужност да се рањиви остатак света заштити извором наднационалне неправде а не националним владама жртава" (Linklater, 1998: 84.). Ова формулације у најмању руку признаје асиметрију глобализације и не реципрочну природу дужности које она уздиже. Нити је тачно да је "више дијалога" некомпатибилно са вршењем ове дужности "заштите". Моја примедба је да, једноставно, више дијалога никако није *најочигледнији* одговор на питање како да се изврши ова дужност. Уколико је зло начињено онда је пре потребно више *правде* него више разговора. Тако, ако знамо да је зло учињено или да се чини, онда је космополитска "универзална заједница комуникације" *de trop* у најбољем случају а попустљивост у најгорем. Можда је превише времена проведено слушајући критичаре "универзалног пројекта Просветљења" (Linklater, 1998: 103), а недовољно слушајући оне људе са Пацифика чији су домови нестали пошто су самозвани бранитељи "подређених гласова" појачали за степен или два своје клима уређаје.

Поменуо сам раније да је "дијалогска заједница" само једна од два типа друштвених веза које слика савремени космополитизам. Друга је припадност "људском друштву" а за ту припадност се каже да из ње произилазе извесне дужности": постоје извесне дужности који чланови ових држава дугују другима само по основу хуманости" (Linklater, 1998: 78). Овој дужности је потом дато и одређено име: "Представа о светском држављанству најчешће се односи на *саосећање* према остатку човечанства" (Linklater, 1998: 179; мој акценат). У овом контексту Линклејтер одобрава признање Мајкла Валцера да имамо врсту "самарићанске" обавезе према над националним странцима: "Валцер аргументује да да би доносили одлуке, чланови морају да пазе на моралне принципе "самарићанства" који се протежу преко националних граница." (Linklater, 1998: 80). Претпостављамо да се Линклејтер позива на Валцера на овај начин због добро познате Валцерове сумње у идеју међународне обавезе. Тако да, чак и када би Валцер признао донекле такву обавезу, онда космополитски план да је прошири, ипак не би био тако будаласт.

Али ова победа је имала своју цену – конкретно, цену браќања морала и политике. Ово истовремено слаби "повезивање" међународне обавезе, и чини све теже космополитизму да се представља као пројекат *држављанства*, што он управо жели. (упореди: Linklater, 1998: 179, горе наведено). Да објасним ова два става.

Прво, дело доброг Самарићанина да помогне повређеном човеку поред пута било је племенито и стога морално дело. Исус то описује као "комшијско" дело (Лука, 10:36). Милосрђе је познато као слаба основа за обавезивање – лако га је се одрећи ("ужасно ми је жао, немам ситно код себе тренутно"), а структура давања која милосрђе чини, учвршћује и производи рањивост примаоца. Упоредите ово са правдом. У стварности, компензација или избегавање праведне одштете може бити, наравно, обустављено, али обавеза да се правда изврши остаје. Слично овоме, правни односи су односи наводно једнаких. У овом смислу, правда је пожељнија од милосрђа, па ипак милосрђе је све што космополитизам може да нам пружи све док припадање "људској заједници" (према којој заиста можемо имати само изванредну, самарићанску обавезу) остаје извор друштвене везе.

Друго, да држављанство уопште има било какво значење, онда би статус држављанина био различит од статуса људског бића. Другим речима морала би постојати разлика између заједнице држављана и заједнице људских бића. Линклејтеров космополитизам ефикасно изоставља ове две заједнице тако што поставља "самарићанство" за заједнички извор обавеза у обе. Желим ово да оспорим, јер док је оваква врста обавезе прикладна за односе међу људским бићима, она није прикладна за односе међу држављанима. На жалост, самарићанска обавеза каквом је Линклејтер представља очигледно је само наднационална алтернатива другим врстама: "*Неизбежно*, осећај хумане обавезе, мора да важи за све националности или заједнички интерес у случају светског држављанства" (Linklater, 1998: 201; мој акценат), и, "у околностима где културе које су иначе радикално различите, обавеза да се помаже слабима почива *ни на чему другом* него на осећају обичне хуманости" (Linklater, 1998: 87; мој акценат).

Али једно од начела космополитизма нуди другачији избор, који представља могућност јачег повезивања и мањег покровитељског облика обавезе, и у исто време омогућава разлику између "држављана" и "хуманог бића". Линклејтер пише да, "главни подстицај глобалне моралне одговорности произилази из контекста растуће транснационалне неправде" (Linklater, 1998: 105). Сада је однос између узрочника и жртава потпуно различит од онога између Доброг Самарићанина и несрећника покрај пута. Добри Самарићанин није био директно или чак индиректно одговоран за стање повређеног човека. У последњем цитату Линклејтер указује на *односе актуелне неправде*. Обавеза да се компензира неправда, или да се нешто предузме како би се избегла, није обавеза милосрђа, већ правде. Правда, као што сам већ назначио, више повезује и мање је покровитељски извор и форма обавезе него милосрђе, и њена политичка природа излази из оквира "обичне хуманости" и уводи нас у оквир држављан-

ства. Ова обавеза да се спроводи правда је више политичка него општа, и стога је можда прикладније описује појам "бити држављанин" него "бити човек".

Закључак

У следећем тексту појаснићу везу између моје критике Хелдове глобализације и Линклејтеровог космополитизма. Хелд не успева да објасни асиметричну природу глобализације која је кључна у његовој анализи. Ипак, углавном ова кључна структурална одлика глобализације није уопште присутна. Линклејтеров космополитизам је слично структуриран од и око неиздиференциране "обичне хуманости" и обавеза које се намећу члановима хумане заједнице. Препознајући асиметричну природу глобализације, с друге стране, истовремено прави прецизну слику процеса саме глобализације, и такође, обезбеђује ресурсе који боље оправдавају транснационалне "заједнице" и обавеза које она има. Ово уопште није космополитска заједница, али однос стварне или потенцијалне неправде, коју је омогућила глобализација и коју неки процеси илуструју функционишу у овом оквиру.

Глобализација, заиста, систематски претвара односе за које смо можда мислили да су "самарићански" у оно што називамо односи међу држављанима, у значењу које сам горе навео. Чинећи то, она ствара заједнице обавеза засноване на правди која се значајно разликује од хуманог друштва самарићанске обавезе коју фаворизује космополитизам. Џудит Лихтенберг је описала ову појаву на следећи начин: "Тврдим да историја укључује постепену (или можда не толико постепену) трансформацију планете од скупине много релативно отворених светова у један затворени" (Lichtenberg, 1981: 86). Ово је посебно очигледно у контексту животне средине: "Неки од врлих односа који од планете чине један свет, су толико прожимајући и далекосежни да је тешко на њих указати или их измерити. Ту су такође и деловања која могу имати штетне последице без директног односа између оних који чине и оних који су погођени. Из ових разлога лако их је игнорисати као изворе обавезе" (Lichtenberg, 1981: 87).

Није само извор обавезе овде доведен у питање већ и његова природа. Узмимо, на пример, питање "природних" катастрофа. Када дође до вулканске ерупције, можемо поприлично бити сигурни да је катастрофа заиста природна у смислу да има антропогенетско порекло. Али можемо ли бити сигурни да пораст броја масовних поплава у свету може бити слично описан? Научници који се баве климом, сигурни су да, иако је веома тешко предвидети утицаје глобалног загревања, врло вероватно да ћемо све чешће искусити случајеве екстремних временских прилика – такозвано "чудно време". Тако, када поплаве униште велике делове земаља у развоју, честитамо сами се-

би на великодушној помоћи којом им олакшавамо патње. Са становишта "затворене планете" ипак, главно питање није колико великодушна наша помоћ треба да буде, већ да ли је "помоћ" уопште одговарајућа категорија. Уколико глобално загревање већином изазивају богате, развијене земље, и ако је глобално загревање макар само део узрока "чудног времена", онда новац треба да се да пре као правна компензација него као хуманитарна помоћ или милосрђе.

Глобализација, исправно схваћена, у том случају мења извор и природу обавезе, и полаже рачуне космополитизма како природи транснационалне заједнице тако и обавезама на делу недорасле задатку да санирају специјалне штете глобализације.

Литература

- Alliance of Small Island States. (nd): *Climate Change*, (<http://www.sidsnet.org/aosis>)
- Armitage, S. 2002: *The Convergence of the Twain*, (<http://www.bbc.co.uk/radio4/today/reports/arts/millenniumpoem.shtml>)
- Bauman, Z. 1998: *Globalization: the human consequences*, Cambridge: Polity
- Bush, G. (2001). *President Bush Discusses Global Climate Change*, June (<http://whitehouse.gov/news/releases/2001/06/20010611-2.html>)
- Environment News Network, 1999: *Small island states meet over rising sea levels*, (<http://www.enr.com/enr-news/archive/1999/07/071499/smallislands.asp>)
- Lichtenberg, J. 1981: *National Boundaries and Moral Boundaries: A Cosmopolitan View*, in Brown, Peter and Shue, Henry (Eds), *Boundaries: National Autonomy and its Limits*, New Jersey, Rowman and Littlefield
- Linklater, A. 1998: *The Transformation of Political Community: Ethical foundations of the post-Westphalian era*, Cambridge: Polity
- Retallack, S. 1998: *We've saved Kyoto! (Shame about world's climate)*, *The Ecologist Report. Climate Change: Time to act*, The Ecologist, 31/9 November
- Sardar, Z. and Wyn Davies, M. 2002: *Why Do People Hate America?*, Cambridge, Icon Books
- Shiva, V. 1998: *The Greening of Global Rich*, in *The Geopolitics Reader*, O Thuatail, Gearoid; Dalby, Simon; Routledge, Paul (Eds). London, Routledge
- Held, D. 2002: *Globalization, Corporate Practice and Cosmopolitan Social Standards*, *Contemporary Political Theory*, 1/1, 59-69

Са енглеског превео Дарко Надић
Песму "Судар двоје" Сајмона Армитаџа
са енглеског прпевала Јелена Маленовић

**GLOBALISATION AND ENVIRONMENT:
FROM LOCAL LANGUAGE TO GLOBAL GRAMMAR**

Summary

Globalisation is a contemporary social phenomenon present in many different forms. Discussions on globalisation mainly point out that the environment is the main indicator of the other face of globalisation – its asymmetrical and inconsistent nature. The environment doesn't necessarily have to be a victim of the globalisation as it has been the case so far. It can also be a "weapon" of the globalisation by "globalising" local environmental ideas into general ones. Objectives in such determination and practical redefinition of globalisation are made, above all, by a dominant and hegemonial position of USA in the world. The globalisation, seen as the "global grammar", the community of the equals, equally responsible nations and individuals, would contribute not only to protecting the environment but to reducing poverty and establishing real cosmopolitanism.

Key Words: Globalisation, Environment, Cosmopolitanism, Ecological Citizenship, Global Warming